

- особовим дієсловом у значенні безособового: *Живицею пахне і пахне медом...* (М. Вінграновський);
- дієслівними формами на **-но**; **-то**: *Справу зроблено; Завдання виконано; Сукню пошито;*
- прислівниками або словами категоріями стану *жаль, шкода* тощо: *Жаль мені старого батька; На серці весело.*

Безособові речення слід відрізняти від **інфінітивних**, які порівняно недавно виділилися в окремий класифікаційний різновид. Це речення, головний член яких виражений синтаксично незалежним інфінітивом. Пор.: *Відпочити б з дороги; Писати тільки правду; Встати!* – інфінітивні речення; *Треба писати тільки правду; Усім необхідно попрацювати* – безособові речення.

Окремий різновид односкладних речень становлять **генитивні** речення, в яких головний член виражений сполукою заперечного слова *немає (нема)* з іменником у формі родового відмінка. Напр.: *Нема вже рятунку; Без труда немає плода.* Такі конструкції можуть бути еліптичними: *І ніде ні садочка, ні квіточок!* (І. Нечуй-Левицький).

Варто звернути увагу на те, що **односкладні речення** – це **повні речення**. Щоб уникнути помилок в аналізі, слід зазначити, що **неповним є речення**, в якому пропущено один або кілька структурно необхідних членів, що встановлюються з попереднього речення чи ситуації мовлення. Наприклад: *Над містом розмовляють голуби. Про що, не знаю. Про цікаві речі. Про той собор. Про людство. Про війну. Про білий світ, про небо з далиною* (Л. Костенко); *Хто купляв собі Долю за гріш. А хто – за мільйони* (Л. Костенко).

З-поміж інших типів односкладних речень вирізняються **номінативні**. За способом вираження головного члена такі речення належать до іменних конструкцій. **Односкладні номінативні речення** – це речення, головний член яких виражений іменником у формі називного відмінка. Можуть бути непоширеними і поширеними. З огляду на значення та структуру номінативних речень мовознавці традиційно виділяють кілька їх різновидів:

- **екзистенційні (буттєві)** – виконують описову функцію і використовуються за умови, коли в усній чи писемній формі необхідно зафіксувати існування, наявність певного явища, предмета, факту, події, часу, названих прямим відмінком. Напр.: *Вечір; Краса; Високі тополі;*

- **вказівні** – у них значення існування ускладнюється значенням вказівності, що морфологічно виражається частками *це, то, ось*; *Ось і Тернопіль; Он і вулиця;*

- **оцінні** – поєднують номінацію предмета та його емоційну оцінку. Їх диференціюють на оцінно-стверджувальні (*Справді славна дівчина* (М. Стельмах) та оцінно-окличні: (*Яка радість!*);

- **власне називні речення** – речення, що є назвами установ, книг, журналів тощо: *Міністерство освіти і науки України; Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка; «Дзвін»* (журнал); *«Історія»* (підручник);

- **«називний уявлення»**. Це особливий різновид номінативних речень, уперше виділений О. Пешковським. Такі речення констатують уявлення предмет, стверджуючи наявність предмета чи його необхідність. Після нього іде відповідний коментар, напр.: *Тернопіль! Чудове місто для життя...*

У шкільному курсі української мови розглядають означено-особові, неозначено-особові, узагальнено-особові, безособові і називні односкладні речення.

Зауважимо, що важливу роль в односкладних реченнях відіграє порядок слів. Варто не сплутувати речення такого типу: *Пізня осінь і Осінь пізня* (перший приклад – односкладне номінативне речення з головним членом, співвідносним із підметом – *осінь, пізня* – узгоджене означення; друге речення – двоскладне, непоширене, повне, підмет – *осінь*, (*є, була*) *пізня* – складений іменний присудок).

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Отже, сучасний етап у розвитку синтаксичної науки позначений утвердженням комплексного і диференційованого підходу до аналізу речень з урахуванням формального, семантичного й комунікативного рівнів мови його організації, оскільки саме сукупність чинників різної природи може визначити належність тієї чи іншої конструкції до певного класифікаційного типу. Однак зауважимо, що багато синтаксичних явищ, понять і сьогодні залишаються ще недостатньо вивченими, потребують чіткості, однозначності, нових наукових розвідок.

Література:

1. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис: Підручник / І. Р. Вихованець. – К.: Либідь, 1993. – 368 с.
2. Грамматика русского языка. – Т. 2.: Синтаксис. – Ч. 1. – М.: Изд-во АН СССР, 1960. – 702 с.
3. Дудик П. С. Синтаксис української мови: підручник / П. С. Дудик, Л. В. Прокопчук. – К.: ВЦ «Академія», 2010. – 384 с.
4. Заборна М. С. Просте речення. Складні випадки аналізу: навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2002. – 126 с.
5. Кадомцева Л. О. Українська мова. Синтаксис простого речення / Л. О. Кадомцева. – К.: Вища школа, 1985. – 128 с.
6. Слинко І. І. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання: навчальний посібник / І. І. Слинко, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська. – К.: Вища школа, 1994. – 670 с.
7. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: Підручник / К. Ф. Шульжук. – К.: Видавничий центр «Академія», 2004. – 408 с.

УДК 811.124'373.421'373.46:808

Х. М. Бабяк,

Львівський національний університет ім. І. Франка, м. Львів

СИНОНІМІЯ У РИТОРИЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ ЦИЦЕРОНА

У статті розглянуто типи синонімії у риторичних трактатах Цицерона. Аналіз риторичної терміносистеми у Цицерона не виявив принципової різниці між термінологічною і загальнолітературною синонімією. Для неї характерні ті ж самі типи синонімії – дублетні, поняттєві, ієрархічні, стилістичні.

Ключові слова: синонімія риторичних термінів, дублетна синонімія, поняттєва синонімія, родо-видова синонімія, стилістична синонімія.

СИНОНИМИЯ В РИТОРИЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ ЦИЦЕРОНА

В статье рассмотрено типы синонимии в риторических трактатах Цицерона. Разбор риторической терминотомии в Цицерона не проявил принципиальной разницы между терминологической и общелитературной синонимией. Для нее характерны те же типы синонимов – дублетные, понятийный, иерархический, стилистический.

Ключевые слова: синонимия риторических терминов, дублетная синонимия, понятийная синонимия, родо-видовая синонимия, стилистическая синонимия.

SYNONYMY IN THE RHETORICAL TERMINOLOGY OF CICERO

In this particular article we have examined some types of Latin synonymy in the rhetorical tractates of Cicero. One of the most disputed questions in the linguistics is the question of existence of synonymy in the terminological systems. Analysis of the rhetorical term system has not displayed any conceptual difference between terminological and common literary synonymy. Existence of synonymic terms as the feature of scientific language can be explained by several factors such as insufficiently formed terminological apparatus of science, active process of it's formation, existence of different concepts and ideas, historical changes in the scientific language, foreign borrowings and parallel existence of it's translations. Despite of taking into consideration the research that has been made in the field of synonymy, for now we do not possess one explicit point of view on this specific subject. Talking about synonymy in terminology we should notice that the same kinds of systematic chains are fixed in the terminological systems. For the rhetorical terminology of the Latin language the development of synonymic fund and establishment of synonymic relations was typical. For the terminological system of synonyms such types of synonyms are typical – duplicate, conceptual, hierarchical and stylistic.

Key words: synonymy of rhetorical terms, duplicate synonymy, conceptual synonymy, genus-species synonymy, stylistic synonymy.

У сучасній науці синонімії термінів присвячено багато авторитетних праць, де досліджують причини виникнення термінологічної синонімії, поняття дублетності, варіантності, еквівалентності термінів тощо.

Найбільш суперечливим є саме питання існування синонімії у термінологічних системах. Деякі вчені притримуються думки, що властива термінологіям абсолютна синонімія, для якої характерна відсутність семантичних чи стилістичних відтінків значення, дає підстави називати це явище *термінологічною дублетністю*. З іншого боку, багато вчених не відмовляються від терміна *синонімія* стосовно мови термінологічних систем, і цієї традиції ми дотримуємося у нашій роботі.

Існування синонімії термінів як риси наукової мови, можна пояснити декількома факторами: недостатньо добре сформований термінологічний апарат науки, активний процес його становлення, існування різноманітних наукових шкіл чи принципово відмінних концепцій, історичні зміни у науковій мові, запозичення іноземних термінів та паралельне існування їх перекладів. Слід зазначити, що активна синонімізація термінів, що проявляється у боротьбі синонімів за збереження у мові, завжди присутня на ранньому етапі становлення тої чи іншої науки. Для прикладу можна вказати, що індекс назв атомів у філософській поемі Лукреція «Про природу речей» нараховує п'ятдесят три одиниці [9, с. 88–89]. Синонімія термінів також характерна для риторичної теорії в період її зародження та на ранніх етапах розвитку, коли термінологія навіть одного автора ще не була усталеною.

Питанням синонімії цікавилися вже античні теоретики. Так, софіст Продік з Кеоса (V ст. до Р. Хр.), який глибоко займався етимологією слів, перший звернув увагу на синонімічні слова, намагаючись встановити різницю у відтінках їх змісту [6, с. 184]. Побіжні зауваження про синонімію зустрічаються в Аристотеля, пізніше в перипатетиків і стоїків [11, с. 688]. Але вперше прийнятне визначення синонімів ми знаходимо у римського ритора I ст. Квінтіліана, який писав, що синонімами називаються «слова неоднакові, але подібні за змістом» (Quint. Inst. or. IX, 3, 45) [13, с. 117].

Незважаючи на те, що проблемі синонімії у термінології присвячено багато досліджень, на даний момент не існує однозначного погляду на сутність цього мовного явища. Дискусійними залишаються такі питання, як виявлення меж термінологічної синонімії, виявлення критеріїв синонімічності в термінології, відношення синонімії та варіантності.

Великий вклад у теоретичну розробку синонімії вніс швейцарський вчений Ш. Баллі. Саме він підняв такі важливі і складні питання синонімії, як структура синонімічного ряду, метод ідентифікації, проблема синонімічних відношень між словами, що належать до різних частин мови, словами і словосполученнями, елементами різних мовних рівнів. Він також вказав на тісний зв'язок між синонімами і структурою семантичного поля, хоч і не користувався цим терміном [3, с. 117–118].

Під синонімами у сучасній лінгвістиці розуміють слова, що позначають назву одного і того ж поняття, спільні за основним лексичним значенням, але які відрізняються змістовими відтінками чи емоційно-експресивним забарвленням, сферою стилістичного використання, можливостями поєднання з іншими словами [4].

Говорячи про синонімію у термінології, слід зауважити, що у терміносистемах фіксуються ті ж види системних зв'язків, що і в інших сферах лексики загальноживаної мови.

У загальнолітературній мові кожне слово синонімічного ряду в певному контексті може мати лише одне значення, і тому вживання синоніма тут цілком виправдане. Специфікою ж терміна є те, що незалежно від контексту він має лише одне значення, і тому терміни-синоніми для позначення одного і того ж поняття інколи вважаються у термінології небажаними. Л. Новіков вважає, що в загальнолітературній мові «синоніми вважаються одною з найбільш системотворчих категорій. У термінологічних системах їх роль значно менша, так як у них реалізується переважно лише різновид синонімії повного та часткового характеру» [8, с. 18].

Синоніми у термінології мають свої особливості, які відрізняють термінологічну синонімію від загальнолітературної. Вони часто тотожні за значенням; є синонімами за денотатом і сигніфікатом одночасно; абсолютно не змінюють змісту висловлювання; можуть відрізнятися семантикою словотворчих елементів, особливостями функціонування; не протиставляються за ознакою емоційно-експресивної значущості, мають поділ в межах наукового стилю (академічний та науково-популярний). Також слід враховувати і специфіку кожної термінологічної системи.

Деякі дослідники зазначають, що термінологічну синонімію слід вважати негативним явищем (А. Коваль [7], Е. Толікіна [10]), оскільки вона порушує структурну цілісність терміносистеми, утруднює її функціонування, а терміни, які вступають у синонімічні відношення, є часто зайвими і порушують обов'язкову умову термінології – термінологічну однозначність. Інші вчені (О. Ахманова [1], В. Даниленко [5]) вважають, що терміни-синоніми корисні, оскільки кожен з них по-різному розкриває зміст поняття, існування термінів-синонімів сприяє семантичному розвитку терміносистеми в цілому, допомагає віднайти шляхом відбору найбільш доцільну назву для позначення певного поняття, наявність синонімів у термінології дозволяє уникнути повторів при викладі матеріалу; терміни-синоніми повністю забезпечують комунікативні потреби користувачів.

При визначенні синонімії у термінології існує кілька тенденцій. Більшість вчених синонімами вважають слова одної частини мови, які мають значення, які повністю чи частково співпадають і тому можуть замінити один одного в контексті. Інші доводять, що синоніми можуть співвідноситись з одним поняттям чи об'єктом, і називають їх термінологічними дублетами (О. Ахманова, В. Даниленко, К. Авербух). Деякі вчені пов'язують синонімію із загальнолітературною лексикою, а

дублетність – з термінологією (Т. Канделакі). Також є вчені, які стверджують, що терміни-синоніми – це не лише дублетні (абсолютні) форми, але й також і відносні (Д. Логте). Таку різноманітність поглядів можна пояснити, перш за все, неоднозначним тлумаченням синонімії у загальнолітературній мові.

Оскільки науковий стиль вимагає максимальної точності визначень, то галузеві термінології намагаються позбавитись від синонімії, яка робить важчим сприйняття наукової інформації та може стати причиною неправильного розуміння наукового тексту. Але з іншого боку, синонімія є природним виявом розвитку мови, так як у процесі безперервного розвитку науки постійно збільшується кількість термінів для позначення уже відомих предметів чи явищ, що впливає на розвиток синонімічних рядів. Великою кількістю синонімів відзначаються ті області термінологічної лексики, які формувались протягом довгого історичного періоду.

Причини виникнення синонімії у термінології зумовлені лінгвістичними та екстралінгвістичними факторами: не уніфікованістю термінології; наявністю застарілих назв, що функціонують поряд з новими; взаємодією літературної мови і діалектів; використанням запозичених термінів; існуванням повного та скороченого варіантів термінів.

Ще одною проблемою, на яку слід звернути увагу, є питання різниці синонімії та варіантності термінів. На думку деяких дослідників, між однокореновими утвореннями з тим же значенням не може бути синонімічних зв'язків, оскільки такі утворення є не окремими самостійними словами, а словотворчими варіантами слів. Це положення, яке ґрунтується на теорії А. Смірницького про варіантність слова, було розроблено О. Ахмановою [1]. А. Смірницький та О. Ахманова вперше підняли питання про взаємовідношення варіантів та синонімів, що мало великий вплив на практичні та теоретичні роботи в області синонімії.

Для риторичної термінології латинської мови було характерним зростання синонімічного фонду, встановлення синонімічних відношень між окремими лексемами і еквівалентними їм словосполученнями. За словами В. Даниленко, «синонімія особливо характерна для початкових етапів формування термінологічних систем, коли ще не пройшов природний відбір кращого терміна та співіснують різні варіанти» [5].

Класифікація синонімів у термінології є предметом дослідження довгого періоду часу. Наприклад, відомий вчений Г. Н. Бабич вирізняє три типи синонімів [2]:

- Абсолютні (слова, що співпадають у всіх відтінках значень та стилістичних характеристиках);
- Ідеографічні (слова, що позначають одне поняття, але відрізняються відтінками значень);
- Стилістичні (слова, що мають відмінні стилістичні характеристики).

При класифікації риторичних термінів-синонімів у Цицерона ми брали до уваги їх понятійний зміст, функціональне навантаження, стилістичні функції, родо-видові відношення. Таким чином, виокремлюємо такі типи синонімії:

- дублетну (абсолютну);
- поняттєву (ідеографічну);
- родо-видову (ієрархічну);
- стилістичну.

На сьогодні багато дослідників «під синонімією у термінології зазвичай розуміють явище дублетності. Е. Толікіна зазначає, що у термінології ми маємо справу лише з дублетами. Між дублетами немає емоційно-експресивних, стилістичних чи відтінкових опозицій, вони можуть відрізнятися лише етимологією чи структурою [10, 61].

Отже дублетність, як різновид синонімії, найхарактерніша саме для термінології. Термінологічні дублети – це слова чи словосполучення, які співвідносяться з одним і тим же об'єктом, мають спільний денотат і не мають жодних семантичних відмінностей.

До дублетів відносимо термінологічні пари, для яких характерна семантична тотожність і спільна дефініція. Вони є абсолютно замінними. Наведемо приклади: риторичні терміни *oratoris ars* (De or. I, 135) і *ars rhetoricae* (Or. 114) – позначають одне і те саме поняття «красномовство», «ораторське мистецтво». *Auctor dicendi* (Or. 10), *effector dicendi* (De or. I, 150) – означають «творець красномовства»; *verborum volubilitas* (De or. I, 17), *verborum aequabilitas* (Or. 53) – плавність мови; *disserendi ratio* (Brut. 120), *disputandi ratio* (Or. 113) – наука розмірковувати. Під цими термінами Цицерон має на увазі діалектику. *Venustus* (De or. III, 199), *lepos* (De or. II, 220) означають «привабливість»; в теорії смішного Цицерона вживаються поряд з однаковим значенням; *collocatio verborum* (De or. I, 17), *constructio verborum* (De or. I, 17) – розташування слів. *Interpuncta sermonis* (De or. II, 328), *interspiratio* (De or. III, 173) означають паузу, щоб перевести дух під час виголошення промови. *Propositum* (Brut. 82), *propositio* (De or. III, 203) означають предмет чи тему в промові; *coargumentare* (Or. 77), *cohaerere* (Or. 149) – поєднувати; *subita oratio* (De or. I, 150), *fortuita oratio* (там же) – експромтна непередбачена промова; *extrema oratio* (De or. I, 41), *extremus sermo* (De or. III, 105) – кінець промови; *gestus* (De or. I, 251), *motus corporis* (De or. II, 88) – жестикуляція.

Крім дублетів, у латинській риторичній термінології також виявлено поняттєві синоніми – номінації, які відрізняються відтінками значень. Варто зауважити, що цей тип нехарактерний для термінології. І багато дослідників не визнають його взагалі: «немає термінів-синонімів, а є терміни-дублети» [5, 73]. Однак все ж прослідковується кілька причин появи поняттєвої синонімії: вживання різних термінів для номінації виражальних засобів мови, межу між якими встановити важко; використання нових номінацій для позначення понять, які зазнали певного семантичного розвитку (розширення чи звуження значення); паралельне функціонування назв риторичних фігур і номінацій майже тотожних понять, однак які не трактуються як риторичні фігури, що свідчить про невпорядкованість риторичної системи.

До поняттєвих термінів-синонімів можемо віднести наступні риторичні терміни: *remissio* (De or. I, 261), *moderatio vocis* (Brut. 314) – пониження, тобто пом'якшення голосу; *lumina* (Brut. 275), *ornamenta* (Brut. 140) – прикраси (мови); *instrumentum forense* (De or. III, 92), *instrumentum oratoris* (De or. II, 366) – матеріал для оратора. Також сюди відносимо терміни і терміносполучення: *conclude apteque dicere* (Or. 177) і *composite et apte dicere* (Or. 236) – говорити до ладу; *ornate dicere* (De or. II, 5) і *pulchre dicere* (Or. 227) – говорити красиво; *verba conlocare* (De or. III, 93) і *verba struere* (Or. 232) – розташовувати слова (у певному порядку); *orator in dicendo exercitatus* (De or. III, 79) і *orator ad dicendum paratus* (Brut. 78) – досвідчений оратор (підготовлений до красномовства); *cavillatio* (De or. II, 218) і *dicacitas* (De or. II, 218) – насмішка, глузування; *inculta oratio* (De or. III, 97) і *exilis oratio* (De or. III, 97) – суха мова (необроблена, невідшліфована); *orator mediocris* (Brut. 136) і *orator vulgaris* (De or. III, 79) – посередній оратор; *oratio forensis* (Or. 170) і *oratio civilis* (Or. 30) – політична промова; *arguti* (De or. II, 250) і *faceti* (Brut. 63) – дотепні (про жарти в промові); *doctor dicendi* (De or. III, 126) і *retorum princeps* (Brut. 316) – учитель красномовства. Сюди можна віднести *membratim dicere* (Or. 212) і *dividere orationem in partes* (Or. 137) – говорити, розділяючи мову на частини; *verba volvere uno spiritu* (De or. III, 182) і *continenda anima dicere* (De or. I, 126) – говорити на одному подиху; *inversio verborum* (De or. II, 261) і *ironia* (De or. II, 270) – прихована насмішка, іронія.

Поняттєві синоніми співвідносяться з одним і тим же денотатом, але мають відмінності у поняттєвому плані. Наприклад, *remissio vocis* «пониження голосу» призводять до його пом'якшення (*moderatio vocis*), *inculta oratio* «необроблена мова» робить її сухою (*exilis oratio*), *doctor dicendi* «учитель красномовства» є одночасно й наставником в красномовстві (*retorum princeps*), *inversio verborum* «прихована насмішка» в дійсності є іронією (*ironia*) і т. д.

Стилістичні синоніми мають один і той же денотат, але відрізняються емоційно-експресивним забарвленням. Такі синоніми мають у своєму значенні вказівку на позитивну або негативну оцінку предмета чи явища. До стилістичних термінів-синонімів ми віднесли наступні риторичні терміни: *copiosissimus orator* (Or. 99), *disertissimus orator* (De or. I, 253) – найговіркіший оратор (так зневажливо відзивався Цицерон про грецьких ораторів); *maiestas verborum* (Or. 20) і *magniloquentia* (Or. 191) – пишномовність; *oris depravatio* (De or. II, 252), *obscenitas* (De or. II, 252) – непристойність (кривляння); *saltare incidens particulas* (Or. 226), *infracta et amputate loqui* (Or. 170) – говорити обривками фраз (так Цицерон характеризує ораторську манеру Гегезія з Магnezії); *copiose dicere* (De or. I, 93), *perpetuare verba* (De or. III, 181) – говорити не вмовкаючи; *bene Latine loqui* (Brut. 259), *Latine non pessime loqui* (Brut. 210) – говорити правильною латинською мовою (друге словосполучення побудоване на використанні літоти *non pessime*); *rustica asperitas* (De or. III, 44), *rustica vox et agrestis* (De or. III, 42) – сільська грубість.

Для риторичних термінів, як і для більшості галузевих систем, характерна ієрархічна синонімія, коли терміни знаходяться у родо-видових відношеннях, наприклад: *artificium dicendi* (De or. II, 29) мистецтво красномовства і *artificium* (De or. I, 50) мистецтво, *dicendi lumina* (De or. II, 119) блискучі слова і *lumina* (Brut. 275) блискітки, *dicendi magister* (De or. III, 92) учитель красномовства і *magister* (De or. II, 57) учитель, *eloquentia forensis* (Or. 13) судове красномовство і *eloquentia* (De or. I, 167) красномовство і т. д. Ідентифікація родо-видових синонімів здійснюється лише у контексті.

Синонімічні ряди нехарактерні для риторичної термінології Цицерона. Можна об'єднати в синонімічний ряд прикметники *prisca*, *vetustus*, *pervetustus*, *inuitatus*, які актуалізують своє значення, вступаючи в атрибутивні відношення з іменником *verbum*: *verba prisca* (De or. III, 201) древні слова, *verba vetusta* (De or. III, 170) старовинні слова, *verba pervetusta* (De or. III, 201) застарілі слова, дуже старі слова, *verba inuitata* (De or. III, 153) незвичні слова, тобто архаїзми. Домінантою є прикметник *prisca*, який поняттєво і стилістично є інваріантом для інших членів ряду.

Характерним для стилю риторичних трактатів Цицерона є використання синонімічних пар іменників, прикметників, дієслів, прислівників, з'єднаних, як правило, сурядними сполучниками *et*, *ac*, *atque*, *-que*. Це – стереотипний прийом, характерний для різних жанрів римської літератури. Такі парні синоніми виконують не тільки стилістичну функцію, але й семасіологічну – служать для уточнення та конкретизації понять, виражають різні його відтінки. Наведемо приклади: *consuetudo exercitatioque* (De or. I, 90) навик і вправлення, *disceptatio et controversia* (De or. II, 78) спір і тяжба (суперечників), *forma figuraque dicendi* (De or. III, 34) вид і образ красномовства, *remissio et moderatio vocis* (Brut. 314) зниження і зм'якшення голосу, *ridicula et salsa* (De or. II, 217) жартівливі і дотепні слова, *vis atque contentio* (De or. II, 213) сила і напруга (властивість родів стилю), *infracta et amputate loqui* (Or. 170) говорити уривчастими і відрубними фразами, *dilata et fusa oratio* (Or. 187) обширна і розпливчаста промова, *rustica vox et agrestis* (De or. III, 42) сільська і груба вимова, *distincta et interpuncta intervalla* (Or. 53) розділені певними інтервалами відрізки мови (*distincta et interpuncta* – абсолютні синоніми), *duplicare iterareque verba* (Or. 135) подвоювати і повторювати слова, *furere atque bacchari* (Brut. 276) шаленіти і навесніти (про манеру деяких ораторів), *subire et succedere sub acumen stili* (De or. I, 151) попадати і лягати під вістря пера, *orationem ornare atque illuminare* (De or. III, 25) прикрашати і надавати блиску промові, *composite et apte dicere* (Or. 236) говорити складно і до ладу та ін.

В синонімічні відношення можуть вступати також терміносполучення і перифрастичні конструкції. Так, грецький термін *τρεβλον*, що був одним з основних риторичних прийомів і виражав відповідність змісту твору і словесного вираження, Цицерон передає не тільки його латинським відповідником *decorum* (Or. 70), але й такими синтаксичними синонімами: *ad rerum dignitatem apte et quasi decore loqui* (De or. I, 144) говорити доречно, тобто відповідно до достоїнства змісту; *ad id, quodcumque agitur, apte congruenter dicere* (De or. III, 37), що стосується слів, то слід говорити доречно і відповідно до предмету; *aptum et congruens* (De or. III, 53) доречно і відповідно до предмету; *apte dicere* (De or. III, 91) говорити доречно; *quid aptum sit* (De or. III, 210) те, що доречно і ін. Таке розмаїття синоніміки пояснюється прагненням античних риторів до «*varietates sermonis*», інколи навіть ціною наукової точності [12, с. 96].

Незважаючи на негативне відношення окремих вчених до синонімії в термінології, як до надлишкового явища, вони все ж таки змушені визнати факт її існування. Крім того, більшість лінгвістів вважають її навіть корисною, тому що кожний синонім по-різному розкриває зміст того чи іншого поняття, акцентує той семантичний зміст, який релевантний для даного поняття. І ще однією функцією володіють синоніми, яка робить їх прямо-таки необхідними – це протидія такому небажаному явищу, як полісемія терміна.

Аналіз риторичної терміносистеми у Цицерона не виявив принципової різниці між термінологічною і загальнолітературною синонімією. Для неї характерні ті ж самі типи синонімів – дублетні, поняттєві, ієрархічні, стилістичні. Значно рідше у Цицерона синоніми об'єднуються у синонімічні ряди, що характерно і для сучасних терміносистем.

Література:

1. Ахманова О. С. Очерки по общей и русской лексикологии / О. С. Ахманова. – М. : Учпедгиз, 1957. – 295 с.
2. Бабич Г. Н. Lexicology: A Current Guide. Лексикология английского языка: учеб. пособ. / Г. Н. Бабич. – М. : Флинта, Наука, 2009. – 200 с.
3. Балли Ш. Французская стилистика / Ш. Балли; пер. с фр. К. А. Долинина; под ред. Е. Г. Эткинда. – М. : Изд-во иностр. лит., 1961. – 394 с.
4. Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К. : Вища школа, 1985. – 360 с.
5. Даниленко В. П. Русская терминология: Опыт лингвистического описания / В. П. Даниленко. – М. : Наука, 1977. – 246 с.
6. Кобов И. У. Лингвистические исследования древнегреческих софистов / И. У. Кобов // Доклады республиканской конференции по вопросам германской, романской и классической филологии. – Вильнюс : Вильнюс. госун-тет им. В. Капсукаса, 1986. – С. 182–186.
7. Коваль А. П. Синоніміка в термінології / А. П. Коваль // Дослідження з лексикології й лексикографії. – К. : Наукова думка, 1965. – С. 157–169.
8. Новиков Л. А. Семантика русского языка / Л. А. Новиков // Русский язык в школе. – 1968. – С. 11–23.
9. Покровская З. А. Первоначала, пустота и вселенная в философском словаре Лукреция / З. А. Покровская // Вестник древней истории. – 1960. – № 4. – С. 83–101.
10. Толикина Е. И. Некоторые лингвистические проблемы изучения термина / Е. И. Толикина // Лингвистические проблемы научно-технической терминологии. – М. : Наука, 1970. – С. 57–67.
11. Brugmann K. Griechische Grammatik. Lautlehre, Stammbildungs- und Flexionslehre, Syntax / Karl Brugmann ; 4. Aufl. bearb. v. Albert Thumb. – München : Oskar Beck, 1913. – XX + 772 S.

12. Nagnajewicz M. Stosowność i ozdobność stylu w teorii Cycerona i Kwintyliana / Marian Nagnajewicz // Meander. – 1965. – № 2–3. – Str. 95–103.

13. Quintilianus M. Fabius. Institutionis oratoriae libri XII / M. Fabius Quintilianus; rec. E. Bonnel. – Lipsiae : Teubner, 1899. – Vol. II. – XVIII. – 315 p.

УДК 81'373.7:811.111/162.1/162.2

К. В. Берест, Т. М. Берест,

Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія», м. Харків

БІБЛІЙНА ФРАЗЕОЛОГІЯ В УКРАЇНОМОВНИХ ТА АНГЛОМОВНИХ ОН-ЛАЙН ВИДАННЯХ

У статті йдеться про особливості використання біблійних крилатих висловів у популярних сучасних україно- та англійських он-лайн виданнях. Розглянуто семантику та функції біблійних висловів у сучасному газетному тексті, відзначено особливості авторської інтерпретації традиційних виражальних засобів.

Ключові слова: біблійні вислови, фразеологізм, крилатий вислів, семантика, стилістичні функції, публіцистичний стиль, газетне мовлення.

БИБЛЕЙСКАЯ ФРАЗЕОЛОГИЯ В УКРАИНОЯЗЫЧНЫХ И АНГЛОЯЗЫЧНЫХ ОН-ЛАЙН ИЗДАНИЯХ

В статье идет речь об особенностях использования библейских крылатых выражений в популярных современных украинско- и англоязычных он-лайн изданиях. Рассмотрены семантика и функции библеизмов в современном газетном тексте, отмечены особенности авторской интерпретации традиционных выразительных средств.

Ключевые слова: библеизм, фразеологизм, крылатое выражение, семантика, стилистические функции, публицистический стиль, газетная речь.

BIBLICAL PHRASEOLOGY IN UKRAINIAN AND ENGLISH ONLINE MAGAZINES

This article describes the peculiarities of biblical phraseology usage in popular Ukrainian and English online magazines. The semantics and functions of biblical and religious idioms in modern famous publications were analyzed. There were also noted several peculiarities of author's interpretations of traditional expressive means. The research material is the sample of most frequently used phraseological units of biblical or religious origin of the most popular modern (2010-2016) online editions. Here we used the descriptive, contextual method, the method of variations for the phraseology study, and elements of the comparative method. It was found that most of statements analyzed saved their traditional meaning or have an identical one. One uses biblical idioms in order to get more expressive figurative naming of ideas or phenomena. Some units in both English and Ukrainian articles of different magazines and authors have the same meaning. It means, they turned into the stock phrases.

Keywords: biblical expressions, idiom, phraseology, semantics, stylistic functions, journalistic style, newspaper broadcasting.

Поряд із національною фразеологією сучасний публіцистичний стиль, часто послуговується й біблійною. Виразність фразеології біблійно-релігійного словника, зумовлена її стилістичною закріпленістю, сугестивним характером, становить основу використання цих одиниць для створення урочистого, піднесеного чи іронічно-сатиричного забарвлення.

З огляду на те, що сучасні ЗМІ є одним з найбагатших джерел для дослідження тенденцій у розвитку літературної мови, та з урахуванням актуальності порівняльного вивчення мовних явищ вважаємо, що вивчення застосування біблійних крилатих висловів в популярних україно- та англійських он-лайн виданнях є досить цікавою науковою проблемою.

Таким чином, метою роботи є дослідження фразеологізмів у сучасних популярних україномовних та англійських он-лайн виданнях. Для досягнення мети плануємо визначити біблійні крилаті вислови, найбільш часто використовувані в популярних сучасних ЗМІ; дослідити особливості їх функціонування та семантичного розвитку. Поставлені завдання визначають методи: описовий, контекстологічний, варіаційний та елементи зіставного.

Уперше здійснено аналіз особливостей функціонування біблійних крилатих висловів у сучасних популярних англійських та україномовних он-лайн виданнях, описано особливості інтерпретації фразеологічних одиниць.

Перспективи дослідження полягають в залученні до аналізу ширшого діапазону фразеологізмів, що дасть можливість зробити узагальнені висновки про використання цих мовних засобів у сучасному літературному мовленні.

Біблія – одне з продуктивних джерел поповнення фразеологічного фонду багатьох мов християнського світу. Протягом століть вона була найбільш широко читаною й цитованою книгою; «...не лише окремі слова, а й цілі ідіоматичні вислови ... увійшли в англійську мову зі сторінок Біблії» [8, с. 111]. Те саме можемо зауважити й про українську мову, наводячи як приклад художні твори Г. Сковороди, Т. Шевченка, сучасних поетів [2; 3]. І англійська, і україномовна культура протягом багатьох століть перебувають під впливом християнства, що відбилося на мовленні художньої та публіцистичної літератури. При цьому дослідники питання відзначають, що «навіть за умов спільності джерела біблійних висловів у мовах, що перебувають під впливом християнської культури, виявляються значні відмінності як у кількості, так і в якісному складі цих одиниць. Показово, що навіть у ... близькосторідних ... мовах, такі відмінності досить відчутні» [6, с. 3].

У лінгвістичній літературі є достатня кількість робіт, присвячених аналізу біблійних висловів. Розглядаються їх структурно-семантичні особливості (Т. Гончаров, В. Плешков), своєрідність функціонування в різних мовах (В. Гак, Г. Лілич, І. Трофімкіна), етимологія (А. Бірих, А. Коваль).

Біблійні вислови – словосполучення, цитата (речення) або слово біблійного походження, що входить до лексичного складу мови [1, с. 28]. У науковому обігу існує кілька схем класифікації біблійних висловів, так, А. Бірих і Й. Матешич, говорячи про походження біблійних висловів, називають: 1) вислови, які вже в тексті Біблії відрізняються цілісністю значення; 2) фразеологізми, утворені на основі вільних словосполучень Біблії; 3) одиниці, не представлені в Біблії, але семантично визначені її текстом.

Схожою є класифікація Н. Матвеевої, яка користується поділом їх на: добіблійські (уже в Біблії вживалися як узагальнено-образні звороти); постбіблійські (утворені внаслідок метафоризації вільних словосполучень та утворені на основі тих чи інших біблійних сюжетів) [7].

У довіднику крилатих висловів біблійного походження А. Коваль [5] фразеологічні одиниці групуються відповідно до розділів Біблії, а також наведено вислови, що походять з апокрифів, житій святих та молитов.

Таким чином, класифікації фразеологічних одиниць відносно їх зв'язку із текстом Біблії мають спільні риси, а їх відмінності пояснюються завданнями, які ставив перед собою дослідник. Для нас ознайомлення із наведеними класифікаціями